

Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kur'an Tercümelere Üzerine

Sema ÜSTÜN*

Giriş

İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim 610 yılında başlayan ve 23 yıl süren bir vahiy süreciyle Arapça olarak indirilmiştir. Tüm insanlığa gönderilen bir din olan İslam'ın, başka dilleri konuşan topluluklara tebliğ süreciyle birlikte Kur'an-ı Kerim'in ilk kısmi tercümelere yedinci yüzyılda Hz. Muhammed zamanında yapılmaya başlanmıştır.¹ En bilinen örneği, sahabilerden Selman-ı Farisi'nin Farsçaya yaptığı Fâtıha tercümesidir.

Kur'an'ın ilk tam çevirisinin tarihi konusunda kesin bir görüş birliği yoktur ancak genel görüş, ilk tam çevirinin sekizinci yüzyılda yapıldığı yönündedir. Yedinci yüzyıldan günümüze geçen süreç göz önüne alındığında Kur'an-ı Kerim'in aralarında Türkçe'nin de bulunduğu yüzlerce dile sayısız defa çevrildiği görülmektedir. İlk Türkçe Kur'an tercümesinin tarihi konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Bu tarihi, bazı ilim insanları Türklerin İslamiyet'i kabulü çerçevesinde onuncu yüzyıla, bir diğere grup ise Türki dillere yapılan ilk satır arası Kur'an tercümelere temelinde on üçüncü yüzyıla dayandırmaktadır. Osmanlı döneminde yapılan tercümelere ise Tanzimat dönemi ve sonrasında yoğunlaşmaktadır.

Bu araştırmanın temel konusu 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından günümüze yapılan Kur'an'ın Türkçe tercümelereidir. Bu tarihten günümüze kadar geçen 90 yıllık süreçte 500'ün üzerinde Kur'an tercümesi yapılmıştır. Bu sayı içerisinde yeniden çeviriler, tıpkıbasımlar, gözden geçirilmiş nüshalar bulunmaktadır.² Tercüme kelimesi burada genel anlamda kullanılmakta olup, çalışmaları üreten ilim insanların tanımlamalarından bağımsızdır. Bu çerçevede, "tercüme"

* Araştırma Görevlisi, Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Doktora Öğrencisi.

1 Muhammed Hamidullah ve Macit Yaşaroğlu, *Kur'an Tarihi / Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Bibliyografyası*, İstanbul: IFAV Yayınları, 1993.

2 Sema Üstün, "A Historical and Conceptual Analysis of the Terms used in the Titles of Turkish Qur'an Translations since 1923 (With a Supplementary Bibliography of the Translations)", Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2013.

kavramı “meâl”, “çeviri” ve hatta “tefsir” kavramlarını da kapsamaktadır. Çünkü farklı şekillerde adlandırılırsalar da bir dilden başka bir dile yapılan aktarımlar temelde bir tercüme ürünü olarak kabul edilebilir. Ayrıca mevcut Kur’an tercümelerinin başlıkları incelendiğinde *Kur’an’ı Anlamak: Tercümeden Meale Mealden Mini Yoruma*³ ve *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru /Tefsiri Meal*⁴ örneklerinde de görülebileceği üzere, tüm bu kavramların birbirinden kolayca ayırlamayacak denli iç içe kullanıldığı görülmektedir. Kur’an meâlleri bağlamında yürütülen çalışmaların birçoğunda, tercüme ve meâl kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı, tefsir ve tercümenin de birbirinden genellikle ayırt edilmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm bu gerekçelere dayanarak, bu çalışmada, tercüme kapsayıcı bir “şemsiye terim” olarak kullanılmış, literatür taraması da bu doğrultuda oluşturulmuştur.

Bu literatür taraması çalışmasında, belirtilen süreç ve kapsamda yer alan Türkçe Kur’an tercüme üzerine yazılmış eserler tanıtılacaktır. Araştırma kapsamının odak noktası Cumhuriyet dönemi olmakla birlikte, özellikle konu üzerine yapılan tarihsel çalışmalarda, ilk dönem Türkçe Kur’an tercümesi çalışmalarına yer verilecek, Cumhuriyet döneminin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Osmanlı’daki Kur’an tercümesi bağlamına da değinilecektir.

Literatür Taraması

Bu çalışmada yer verilen eserler, üretildikleri disiplin açısından ele alınacak olursa, büyük bir çoğunluğunun İslami Bilimler ve İlahiyat alanında üretildiği görülmektedir. Temelinde bir tercüme eylemi olmasına rağmen, “Kur’an tercümesi/meâli” günümüzde Çeviribilim alanında henüz yeterli ilgiyi görememiştir, bu konuda yapılmış olan çalışmaların sayısı İlahiyat alanıyla kıyaslanamayacak kadar azdır. Çalışma kapsamında tür ayrımı yapılmaksızın, çok sayıda kitap, dergi, süreli ve süresiz yayımlarda çıkan makaleler, sempozyum bildirileri ve gazeteler taranmıştır. Araştırmada elde edilen verileri, birkaç şekilde tasnif etmek mümkün olmakla birlikte; çalışmalar bu yazıda, ele aldıkları temel konu çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda mevcut çalışmaları yedi alt başlık halinde incelemek mümkündür.

A- Tarihçe Çalışmaları

Tarihçe çalışmaları başlığı altında incelenebilecek yazıların kapsamı oldukça geniştir. Bu çerçevede, ilk olarak kutsal bir kitap olarak Kur’an-ı Kerim tarihi üzerine yazılan ve Kur’an meâlleri tarihine değinen eserler, ardından Kur’an’ın genelde Arapçadan diğer dünya dillerine, özelde Türkçeye tercüme tarihi üzerine yapılan çalışmalar ele alınacak, geçmişten yakın tarihe doğru bir sıralama

3 İsmail Kazdal, *Kur’an’ı Anlamak/ Tercümeden Meale, Mealden Mini Yoruma*, İstanbul: Kur’an Okulu Yayıncılık, 1996.

4 Ahmet Tekin, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru /Tefsiri Meal*, İstanbul: Milliyet, 2001.

izlenecektir. Tarihçe çalışmalarının kapsamı da farklılık göstermekte, bazı yazılarda belirli bir dönem ya da eser üzerinden araştırma yapılırken, bazı çalışmalarda genel tarihsel süreç sunulmaktadır. Ayrıca, incelenen yazılarda, tarihsel sürecin ayrılmaz bir parçası olarak Kur'an tercümelerinin siyasi, sosyal ve hatta ekonomik boyutuna da değinilmektedir.

Salih Akdemir, *İslâmî Araştırmalar* dergisinde yayımlanan "Cumhuriyet Döneminde Yayımlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme"⁵ başlıklı yazısında, kısaca Kur'an tarihine değinmekte, İslam dünyasının geri kalmışlığını Kur'an'dan uzaklaşmasına bağlayarak konu üzerine eleştirilerini sunmaktadır. Tefsir tarihi hakkında verdiği bilgilerde Muhammed Abduh ekolünün XX. yüzyılda ivme kazanan Kur'an'ı anlama çalışmaları içerisindeki önemini vurgulamaktadır. Mevcut tefsirlerin birçoğunda görülen taklitçiliği eleştiren Akdemir, yapılması gerekenin yeni tefsirler yazmak değil, mevcut çalışmaları konularına göre incelemek olduğunu ileri sürmektedir. Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelere: Eleştirel Bir Yaklaşım*⁶ başlıklı kitabında ise Kur'an-ı Kerim tercümelere tarihine ışık tutmakta, ayrıca birçok bilinen meâl çalışması üzerinde yürüttüğü çalışmalarna dayanarak, tespit ettiği hataları okuyucu ile paylaşmakta ve sebepleri üzerinde durmaktadır.

Aysu Ata,⁷ çalışmasına konu olan nüshanın, ilk Kur'an tercümesi olduğu görüşünü ileri sürmekte ve bu iddiasını çeşitli Türkologların nüsha üzerindeki incelemelerine ve nüshanın dilsel özelliklerine dayandırmaktadır. Giriş, metin, notlar ve dizin bölümlerinden oluşan kapsamlı çalışmasında Ata, bu tercümenin günümüz Türkçesi tarihine ışık tuttuğunu ifade etmektedir. Suat Ünlü de⁸ Türk dili tarihinde ilk Türkçe Kur'an tercümelere olarak bilinen Doğu ve Batı Kur'an tercümelere hakkında detaylı bilgi ve örnekler vererek, bu eserlerin Türk dili tarihi içindeki yerlerini belirtmekte, aynı zamanda da referans kaynakları sunmaktadır.

Abdurrahman Çetin,⁹ Kur'an'ın özelliklerine ve tarihçesine yer vermekte, ayrıca Kur'an ilimleri ve ilgili eserleri tanıtmaktadır. Çetin, Kur'an'ın yorumlanması alanındaki ilim çalışmaları kapsamında da Kur'an'ın te'vil ve tefsirinin yapısına ilişkin görüşlere yer vermektedir.

5 Salih Akdemir, "Cumhuriyet Döneminde Yayımlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme", *İslâmî Araştırmalar*, 1988, c. 2, sy. 8, s. 17-34.

6 Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelere: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Akid Yayıncılık, 1989.

7 Aysu Ata, *Karahanlı Türkçesi-Türkçe İlk Kur'an Tercümesi*, Ankara: TDK Yayınları, 2004.

8 Suat Ünlü, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümelere", *Dini Araştırmalar*, 2007, sy. 27 (Nisan), s. 9-56.

9 Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.

Muhsin Demirci,¹⁰ Kur'an'ın nüzulünden itibaren tarihini ve Kur'an tercümesi çalışmalarını ve bu konu etrafındaki tartışmaları ele almakta, ayrıca "Halku'l Kur'ân" fikrini ve Kur'an ve tarihsellik konularına değinmektedir.

Janos Eckmann,¹¹ Ryland Nüshası üzerine yaptığı araştırmalara yer vermekte ve bu tercümenin en eski Türkçe tercüme olduğunu iddia etmektedir. Abdülkadir İnan ise, *Türk Dili Dergisi*'nde¹² ve *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* dergisinde¹³ yayımlanan yazılarında Eckmann'ın XII. yüzyıla ait olduğunu iddia ettiği eserin XIV. yüzyıla ait olduğunu ve Harezmi Türkçesi özellikleri taşıdığı savını ileri sürmektedir.

Mustafa Özkan,¹⁴ ilk Türkçe Kur'an nüshalarını tanıtmakta, ardından XIII. ve XV. yüzyıllarda Selçuklular ve Beylikler döneminde yapılan Türkçe Kur'an tercümelerinin kısmi örneklerini sunarak, okuyucuya karşılaştırma imkanı sunmaktadır.

Osman Keskiöğlü "Fatih Devrine Ait İki Kur'an-ı Kerim Tercümesi"¹⁵ başlıklı yazısında, XIV- XV. yüzyılda yapıldığı belirtilen ve Türkiye'de çeşitli müzelerde tutulan Türkçe Kur'an tercüme üzerine yaptığı incelemelerine yer vermekte, bu çalışmaların Türk dilinin zenginliğini ve tarihsel sürecini yansıtmaları açısından önemlerine vurgu yapmaktadır. Osman Keskiöğlü *Kur'an Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*¹⁶ adlı kitabında, Kur'an tarihini Mushaf tertibi, tefsir vb. belirli bahisler altında ele almakta, el yazması Mushaf hakkında bilgi vermekte, Kur'an'ın Türkçe tercüme tarihine değinmekte ve son kısımda da Kur'an'da tahrif iddialarına yanıt vermektedir. Osman Keskiöğlü *Nüzulünden İtibaren Kur'an-ı Kerim Bilgileri*¹⁷ başlıklı çalışmada ise, detaylı bir Kur'an tarihi sunmakla birlikte, XIV. yüzyıla kadar üretilen önemli tefsirlerin ve müfessirlerinin künyelerini bir liste halinde sunmaktadır.

10 Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011.

11 Janos Eckmann, "Doğu Türkçesinde bir Kur'an Çevirisi (Ryland Nüshası)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1989, s. 51-69.

12 Abdülkadir İnan, "Eski Türkçe Üç Kur'an Tercümesi", *Türk Dili Dergisi*, 1952, c. 7, sy. 6, s. 8-13.

13 Abdülkadir İnan, "Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1960, s. 79-94.

14 Mustafa Özkan, "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kur'an Tercüme Üzerine", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010, s. 517-558.

15 Osman Keskiöğlü, "Fatih Devrine Ait İki Kur'an-ı Kerim Tercümesi", *Vakıflar Dergisi* 1958, sy. 4, s. 91-104.

16 Osman Keskiöğlü, *Kur'an Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*, Ankara: Nebioğlü Yayınevi, 1953.

17 Osman Keskiöğlü, *Nüzulünden İtibaren Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Ankara, 1989.

Zeki Velid Togan, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi'*nde yayımlanan iki ayrı yazısında¹⁸ en eski Türkçe Kur'an tercümesini kendisinin keşfettiğini, bu tercümenin de o dönemde Leningrad Şark Müzesi'nde tutulan eser olduğunu iddia etmektedir. Dilbilgisel çözümlemelere dayandığı çalışmasında ayrıca, bu tercümenin X. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğu savını ileri sürmektedir. Togan'ın verdiği bilgilere göre bu tercümenin farklı tarihlere ait tam ve kısmi nüshaları Türkiye'de farklı kütüphane ve müzelerde bulunmaktadır. Emek Üşenmez ise¹⁹ Türkçe ilk Kuran tercümesini (Rylands Nüshası) tanıtmakta ve bu tercümede geçen -mak/-mek eki üzerine analizlerini ve bu eki içeren kelimelerin listelerini sunmaktadır.

Hidayet Aydar "Türklerde Kur'an Çalışmaları"²⁰ başlıklı araştırmasında Kur'an'ın anlaşılması için tarih boyunca yapılan farklı çalışmaların kısa bir tarihini sunmakta, tefsirin bir metot olarak gelişim sürecini tanıtmaktadır. Aydar, ayrıca *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*²¹ başlıklı kitabında, Osmanlı dönemindeki tefsir çalışmalarına da değinmekte, dönemin en önemli tefsirinin Ebussuûd Efendi tarafından hazırlanan *İrşâdü'l-akli's-selîm ila mezâya'l-Kur'âni'l-kerîm* olduğunu belirtmektedir. Aydar'a göre, milliyetçilik hareketleri ile birlikte Kur'an tercümeleri de farklı bir boyut kazanmış, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, yapılan tercüme sayısı hızla artmış ve Kur'an tercümeleri faaliyeti kurumsal bir nitelik kazanmıştır.

Mustafa Şentürk²² ise modern dönem Türkçe Kur'an çevirilerinin Tanzimat ile başladığını ifade etmekte bu dönemde yapılan çevirilerin kısa birer listesini sunmaktadır. Şentürk'e göre, Cumhuriyet dönemine geldiğinde ümmetten bir ulus çıkarma projesi dâhilinde Kur'an tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır. Şentürk dönemin Kur'an tercümesi bağlamını, Cumhuriyet döneminin ilk Kur'an tercümesi olan ve Hıristiyan Zeki Mugâviz tarafından yapılan "Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercemesi" üzerinden açıklamakta, bu çevirinin beraberinde getirdiği tartışmalar ile dönemin tercüme algısına ışık tutmaktadır.

Murat Küçük²³ doktora tezinde Kur'an tercümeleri tarihi hakkında önemli bilgiler vermekte; çalışmanın inceleme bölümünde eski döneme ait bir satır arası

18 Zeki Velid Togan, "The Earliest Translations of the Qur'an into Turkish", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1964, c. 4, s. 1-19; a.mlf., "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1960, sy. 3, s. 133-160.

19 Emek Üşenmez, "Türkçe ilk Kur'an Tercümesi ve Tercümedeki -mak/-mek eki Hakkında", *Akademik Bakış*, 2008 (Nisan).

20 Hidayet Aydar, "Türklerde Kur'an Çalışmaları", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, sy. 1, s. 159-235.

21 Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık, 1996.

22 Mustafa Şentürk, "Modern Dönemde Kur'an'ın Türkçeye Çevrilmesi Mâcerâsı-Zeki Mugâviz'in Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercemesi", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2013, s. 493-507.

23 Murat Küçük, "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi" ➤

Kur'an tercümesi imla, ses ve yapı özellikleri açısından incelenmekte; ayrıca metinde geçen kelime ve kelime grupları dizin halinde sunulmaktadır.

Murat Sülün,²⁴ halk ve aydın kültürü olarak ikiye ayırdığı iki grubun Kur'an'a yaklaşımı üzerinde durmakta, yerleşik algıları sorgulamaktadır. Kur'an üzerine yapılan çalışmalar bağlamında da tercüme, tefsir, meâl vb. çalışmalarının kısa birer listesini sunmakta ve bu liste bir bibliyografya işlevi görmektedir.

Mümin Çevik tarafından hazırlanan kitapta²⁵ dönemin birçok aydınının bu konu üzerine fikirlerine yer verilmekte, yazılar Kur'an'ın Latin harfleri ile yazılıp doğru okunamayacağı iddiası çevresinde şekillenmektedir.

Murat Kaya,²⁶ yüksek lisans tezinde, belirtilen tarih aralığında üretilen tercüme ve tefsirleri tanıtmakta, dönemin hâkim söylemini çalışmasında yansıtmaktadır.

Halil Uysal²⁷ ise Cumhuriyet'in ilanından itibaren geçen süre zarfında üretilen tercüme on yıllık periyotlar halinde yorumlamakta, grafikler ile istatistiksel bilgiler sunmaktadır. Dönemin politik ve sosyal bağlamı çerçevesinde tercüme hareketlerini açıklayan Uysal, ayrıca üniversitelerde yürütülen Kur'an çalışmalarının bir bibliyografyasını sunmaktadır.

M. Brett Wilson, "Modern Türkiye'de İlk Kur'an Tercüme (1924-1938)" konulu makalesinde²⁸ ve "Son dönem Osmanlı ve Modern Türkiye'de Kur'an Tercümesi ve Basımı" konulu doktora tezinde²⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki Kur'an'ı Türkçeye tercüme hareketleri üzerine yaptığı araştırmalarını sunmaktadır. Tercümelerin oluşturuldukları dönemin sosyo-politik bağlamı ile olan ilişkisini birçok örnekle gözler önüne serdiği bu çalışmasında Wilson, Osmanlı dönemindeki çevirilerin Tanzimat ile başladığını ve hararetle tartışmaları beraberinde getirdiğini dönemin aydınlarından yaptığı alıntılarla ifade etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan tercümelerin oluşturulmasındaki siyasi arka plana da yer verdiği tezinde Wilson, Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilmesinde asıl hız kazandıran faktörün, basım alanındaki gelişmeler olduğunu vurgulayarak olaya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır.

(İnceleme-Metin-Dizin)", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara, 2001.

24 Murat Sülün, *Türk Toplumunun Kur'an-ı Kerim Kültürü*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2005.

25 Mümin Çevik (haz.), *Türkçe Kur'an Okunamaz*, İstanbul: Sinan Matbaası, 1958.

26 Murat Kaya, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Terceme ve Tefsirleri", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2001.

27 Halil Uysal, "Cumhuriyet Dönemi Kur'an Çalışmaları", *Makalât*, 1999, s. 245.

28 M. Brett Wilson, "The First Translations of the Qur'an in Modern Turkey (1924-1938)", *Middle East Studies* 2009, sy. 41, UK: Cambridge University Press.

29 M. Brett Wilson, "The Qur'an after Babel: Translating and Printing the Qur'an in the Late Ottoman and Modern Turkey", Doktora tezi, Duke Üniversitesi, Durham, 2009.

Feride Ocakoğlu,³⁰ yüksek lisans tezinde meâlcilik akımını *Kalem* dergisi bağlamında ele almaktadır. Öncelikle modern dönemde ortaya çıkan ıslah ya da tecdit hareketlerine değinen Ocakoğlu, bu çerçevedeki hareketleri ve bu fikirleri savunan kişilerin görüşlerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

B- Kur'an Çevrilebilir mi?

Kur'an tercümelere tarihi boyunca en çok tartışılan konulardan biri de "Kur'an çevrilebilir mi?" sorusu olmuştur. Sorunun çıkış noktası, günümüzdeki diğer dinlerin kutsal kitaplarından farklı olarak Kur'an ve indirildiği dil olan Arapça arasında kurulan bütüncül ilişkidir. Bu bağlamda Kur'an, "Kelamullah" yani "Allah'ın sözü" olarak tanımlanmış, sınırlı bir varlık olan insanın, sınırsız güç sahibi yaratıcının mucizevi sözünü tam anlamıyla başka bir dile aktaramayacağı sıkça ifade edilmiştir. Ayrıca, Kur'an'ın çevrilebilirliği üzerine yorumlar, çevirinin ibadette Arapça aslının yerini ikame edip edemeyeceği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Esas olarak "Kur'an Arapçadır" ifadesi tartışmaların mihenk taşı oluşturmuş, yapılan tartışmalar da bu konu etrafında şekillenmiştir. Günümüze kadar yayımlanmış olan hiçbir meâl doğrudan Arapça orijinal Kur'an'ın yerine geçme iddiası ile oluşturulmamıştır. Ancak, okurların, bu eserleri alımlama ya da yorumlama sürecinde meydana gelebilecek yanlışlıkların kişilerin inanç hayatı için bir tehdit unsuru oluşturduğunu iddia eden bir grup, Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkmış, yapılacak her çevirinin yanlış olduğu savını sürdürmüştür. Bu konuda olumlu ya da olumsuz anlamda farklı görüşler sunan kimi ilim insanları, iddialarını âyetler ve/ya hadisler yoluyla savunurken, bir kısmı da semiyotik gibi farklı disiplinler açısından konuyu ele almıştır. Ne var ki bu tartışmalar, Kur'an meâllerinin yapılmasını engelleyememiş; Kur'an bu tartışmaların gölgesinde tüm dünyada farklı dillere çevrilmiş ve çevrilmeye de devam etmektedir.

Fahrettin Akbulut,³¹ bu tartışmalara yer vermiş, mevcut meâllerde bulunan hatalara dikkat çekerek, okurların bu konuda çok dikkatli olması gerektiğini vurgulamıştır.

Ali Kemal Aksüt,³² dönemin Kur'an tercümelereinde mütercimlerin Arapçadaki zayıflığına ve tercümedeki dikkatsizliğine dikkat çekmekte, özellikle İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun meâl çalışmasını birçok açıdan eleştirmektedir.

30 Feride Ocakoğlu, "1980-1990 yılları arasında Türkiye'de Mealcilik Akımı", Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi, 2010.

31 Fahrettin Akbulut, "Tercümelere Kur'an-ı Kerim'in Yerini Tutabilir mi?", *İslâm*, 1956, s. 21-22.

32 Ali Kemal Aksüt, "Kur'an Tercümesi Oyuncak Haline Getirilemez", *Sebilürreşad*, İstanbul, 1957, s. 101-104.

Orhan Atalay,³³ Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi ekseninde ortaya çıkan tartışmaların ardındaki tarihsel süreci ele almakta, Hristiyan dünyasında yaşanan aydınlanma süreci ile İslam dünyasında yaşanan gelişmeleri karşılaştırmaktadır. Avrupa'da kalkınmanın din ile birlikte olduğunu iddia eden İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na yaptığı göndermeyle de bu ilişkiyi güçlendirmektedir. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde Kur'an tercümesine karşı çıkan kişilerin temel iddiasına göre bu tercümelemlerin amacı Kur'an'ı anlamak değil, insanları İslam'ın özünden kopartmak olduğunu aktaran Atalay, yazısının sonunda, titiz ve özverili bir çalışma ile bir komisyon tarafından oluşturulabilecek doğru bir Kur'an tercümesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Hidayet Aydar,³⁴ Kur'an tercümelemleri tarihini Doğu ve Batı dilleri şeklinde ayırdığı iki başlık altında incelemekte, tercüme, tefsir, meâl gibi kavramları birbiriyle karşılaştırmaktadır. Aydar Kur'an'ın çevrilebilirliği tartışmaları ekseninde, Kur'an tercümesinin zaruriliğini ifade eden akli ve nakli delilleri detaylı bir şekilde ele almakta, ayrıca tercümenin gereksiz olduğu iddiasındaki karşıt görüşlere de çalışmasında yer vermektedir.

Hayri Yıldızlı,³⁵ Kur'an'ın tercüme edilebilirliği üzerine görüşlerini sunmakta, ardından iki döneme ayırdığı konular üzerinden verdiği örneklerle kendi çeviri ve açıklamalarına yer vermektedir.

Brett Wilson "The Qur'an after Babel: Translating and Printing the Qur'an in the Late Ottoman and Modern Turkey" (Son dönem Osmanlı ve Modern Türkiye'de Kur'an Tercümesi ve Basımı) başlıklı doktora tezinde, Kur'an'ın çevrilebilirliği tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemine, farklı görüşlere yer vererek ışık tutmakta, Kur'an'ın tercümesini destekleyen ve karşı çıkanların nasıl farklı gerekçelerden yola çıktığını da gözler önüne sermektedir.

İsmail Hakkı Milaşlı önce *Sebilürreşad'* da yayınlanan ve daha sonra müstakil olarak basılan yazısında³⁶ Kur'an'ın Türkçeye tercümesini savunmakta, ancak mevcut İngilizce, Fransızca dillerindeki tercümelemlerin taklitten öteye geçmediğini vurgulamaktadır. Medeniyet dili olarak nitelediği batı dillerinden Fransızcanın bile belagat ve fesahat açısından Kur'an'a yaklaşamazken, Türkçenin hiçbir zaman kâfi gelemeyeceğini ifade eden Milaşlı, bu durumun Kur'an'ın tercüme

33 Orhan Atalay, "Kur'an'ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Planı", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler (Nisan 24-26, 2003, İzmir)*, Hüseyin Yaşar vdğr. (eds.), Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 29-44.

34 Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık, 1996.

35 Hayri Yıldızlı, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye Çevirisi: Birinci ve İkinci Dönemler*, Balıkesir: Bilgi Yayınları, 1988.

36 İsmail Hakkı Milaşlı, *Kur'an-ı Kerim Tercüme Olunabilir mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri*, İstanbul: Hilal Matbaası, 1342/1924.

edilemeyeceği anlamına gelmediğini ancak hiçbir zaman aslının yerini tutamayacağını gösterdiğini belirtmektedir.

Halil Altuntaş,³⁷ dönemin Türkçe ibadet projesi tartışmalarına yer vermekte, Kur'an'ın tercüme edilebileceği görüşünü savunan ya da bu görüşe karşı çıkan grupların gerekçelerini sunmaktadır. Altuntaş, sadece Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki tercüme tartışmalarına değil, ayrıca konu üzerine sonraki dönemlerde yapılan güncel çalışmalara da gönderme yapmaktadır.

Şevki Saka,³⁸ konu üzerindeki görüşlerini farklı savlar ile desteklemektedir. Öncelikle Kur'an'ın sadece mana olarak değil lafız olarak da indirildiğine, indirilen lafızların dışında sadece başka dillerde anlatılan mananın değil, Arapça olarak başka sözlerle ifade edilen mananın bile Allah'ın kelamı olmayacağını ifade etmektedir. Saka'ya göre bu ilahi mucizenin başka bir dile çevrilmesi mümkün değildir. Ne var ki Kur'an-ı anlamının da gerekliliğine değinen Saka, Kur'an'ın tefsirî tercümelerinin yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son şeyhülislamlarından olan Mustafa Sabri Efendi'nin Türkçeye *Kur'an Tercümesi Meselesi*³⁹ olarak çevrilen kitabında dönemin en yoğun tartışmaları içerisinde konu hakkındaki görüşlerini sunmaktadır. Sabri Efendi, tefsirî tercüme tarzında yapılacak bir tercümenin Arapça bilmeyenlerin Kur'an'ı anlamak için başvurabilecekleri bir kaynak olabileceğini, ancak tercümenin asla Kur'an olarak kabul edilemeyeceğini, bu nedenle de ibadet sırasında okunmasının kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır.

Dücan Cündioğlu da⁴⁰ Cumhuriyet ideolojisi temelinde şekillenen Türkçe ibadet projesini ve bu ekseninde gelişen tartışmaları detaylı bir şekilde ele almaktadır. 1932 Ramazanında gelişen olayları kronolojik bir biçimde sunan Cündioğlu, kitabında o dönemde yazılan metinlere yer vermekte, ayrıca dönemin aktörlerinin hatıralarından yola çıkarak Türkçe Kur'an tercümesi meselesinin kapsamlı bir resmini sunmaktadır.

C- Yöntem ve Metot Çalışmaları

Kur'an-ı Kerim'in çevrilebilirliği tartışmaları Kur'an tercümelerinin üretilmesine bir engel teşkil etmemiş, Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed döneminden başlayarak günümüze kadar çevrilmeye devam etmiştir. Bu yoğun tercüme çalışmaları, "Nasıl?" sorusuyla birlikte Kur'an'ı en ideal şekilde tercüme etme yöntemi üzerine tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu konuda yazılan çok

37 Halil Altuntaş, *Kur'an'ın Tercümesi ve Türkçe Namaz Meselesi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

38 Şevki Saka, "Türkçe Kur'an mı?" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, sy. 39, s. 79-106.

39 Mustafa Sabri Efendi, *Türkçeye Kur'an Tercümesi Meselesi*, çev. Süleyman Çelik, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993.

40 Dücan Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul: Kitabevi, 1998.

sayıda eserde, kimi araştırmacılar hâlihazırdaki Kur'an meâllerini incelemiş ve uygulanan yöntemleri açıklamış, bazıları ise kendi tercüme süreçlerinden yola çıkarak oluşturdukları ve ideal çeviri yöntemi olarak tanımladıkları metodolojilerini ortaya koymuşlardır.

Salih Akdemir,⁴¹ güncel çeviri kuramlarını tanıtmakta, Batı'da ve Türkiye'de Kur'an tercümesine yaklaşımlar arasındaki farklılıklara değinmektedir. Akdemir ayrıca, tercümelerde dikkate alınmadığını iddia ettiği bir üslup özelliğine yer vermektedir. Akdemir'e göre ideal Kur'an tercümesi "Eleştirel-felsefi hermenötiğe dayalı işlevselci bir çeviri kuramı" çerçevesinde üretilmelidir.

Gıyasettin Arslan,⁴² çeviri sürecinde kaynak dilin etkisi altında kalınarak üretilen çevirilerin işlevsizliğini eleştirmektedir. Arslan'a göre, ideal bir çeviride kaynak dil kadar erek dil de önemlidir ve çeviri eser, okuyanın doğru anlayabilmesi için vardır. Bu bağlamda Arslan, Türkçe'nin özelliklerinin göz ardı edilmesinden doğan çeviri yanlışlarına örnekler sunmakta, izlenilmesi gereken yöntemin sınırlarını çizmektedir.

Süleyman Ateş,⁴³ özellikle "meâl furyası" olarak adlandırdığı çok sayıda meâlde olduğu gibi zorlama te'viller ile Kur'an'ın anlamının tahrif edildiğini, bu minvalde oluşturulan tefsirlerdeki yanlış manaların da özellikle ilahiyat alanındaki eğitim sürecinde şartlandırılan yanlış yorumlama geleneklerinden ileri geldiğini ifade etmektedir. Bu konudaki düşüncelerini farklı meâl ve tefsirlerden yaptığı alıntılarla örnekleyen Ateş, Müslümanların bu statükocu düşünceleri aşıp, Kur'an etrafında birleşmeleri ve yeniden Kur'an'dan ilham alıp fikir üretmelerinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Yunus Ekin ve Hüseyin Akyüzoğlu⁴⁴ tercüme kuramlarına gönderme yaparak tarihsel bir çerçeve sunmakta, Kur'an tercümesinin tarihsel gelişimine değinmekte ve bu konudaki birçok çalışmadan farklı olarak "dilsel ve yapısal anlamda tercüme açısından zorluk teşkil edebilecek unsurların tercüme teknikleri" ayrı başlıklar halinde ele alınmaktadır. Ekin ve Akyüzoğlu ayrıca her bir konu başlığı için birkaç meâl çevirisine yer vermekte, son kısımda ise karşılaştırmalı meâl okuması yapmaktadır.

41 Salih Akdemir, "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", *İslâmiyât*, 2002 (Mart), s. 143-161.

42 Gıyasettin Arslan, "Türkçe Kur'an Meâllerinde Kaynak Dilin Egemenliği Sorunu (Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin Örneği)", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 475-494.

43 Süleyman Ateş, "İdeal Anlamda Bir Meal ve Tefsir Yazabilmek İçin Metod ve Düşünce Tazeliği Şarttır", *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (Kasım 1-5, 1993)*, İbrahim Çalıskan (ed.) Ankara, 1995, s. 382-401.

44 Yunus Ekin ve Hüseyin Akyüzoğlu, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, İstanbul: Işık Yayınları, 2015.

Ali Akpınar⁴⁵ da ilk tercüme çalışmaları üzerinden Kur'an tercümeleri tarihine değinmekte, tercüme ve meâl gibi kavramların tanımlamaları üzerinde durmaktadır. Akpınar ayrıca, harfi tercüme, tefsiri tercüme vb. sınıflandırmalar altında bu teknikler ile üretilen mevcut tercüme örneklerini ve kullandıkları metot analizlerini sunmaktadır.

Ömer Başkan,⁴⁶ Kur'an'ın başka bir dile lafız-mana bütünlüğüne eşdeğer bir çevirisinin yapılabilmesi hususunu ele almakta; Kur'an çevirisi olgusunu, hem ilmî hem de ahlakî anlamda büyük titizlik gerektiren oldukça hassas kriterlerin yön vermesi gereken bir eylem olarak tanımlamaktadır. Çevirinin yorumsal bir edim olduğu gerçeğine vurgu yapan Başkan, Kur'an meâllerinin değerlendirmesinin de bu gerçek ışığında yapılması gerektiğini dile getirmekte; meâl, tercüme, tefsir gibi terimlerin kullanımında bu farkındalığın önemine değinmektedir.

Mehmet Çakır,⁴⁷ Kur'an metninin, günümüz Arapça imla kurallarına göre tekrar yazılması gerektiğini iddia etmekte; meâllerdeki yanlışların Arapça ve Türkçe arasındaki cümle özellikleri, fiil yapıları ve sarf yapılarındaki dilsel farklılıkların göz ardı edilmesinden ileri geldiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda yeni bir metodoloji geliştirilmesi gerektiğini ifade eden Çakır, konu ile ilgili örnekler sunmaktadır.

Rıdvan Geçgel,⁴⁸ yüksek lisans tezinde genel olarak kutsal metin çevirilerinin zorluğuna ve dilin yaşayan bir olgu olduğu gerçeğine dikkat çekmekte, bu durumun da birden fazla çeviriyi beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Geçgel mevcut İncil çevirilerini ve bu çevirilerin sonuçlarını ele aldığı bu çalışmasında, Kur'an çevirilerini de Arap dili özellikleri açısından ele almakta, anlamı verebilmek için erek dilde yapılacak olan değişikliklerin açık bir şekilde belirtilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Sine Demirkıvran⁴⁹ yüksek lisans tezinde, Ortaçağ'dan XX. yüzyıla kadar Kur'an çevirilerindeki çeviri stratejisinin tarihsel gelişimini ele almaktadır. Demirkıvran Ortaçağ'da yapılan Kur'an çevirilerinin amacına değinmekte, yapılan çevirilerin özellikle çevirmenin görüş açısını yansıttığını, çeviri stratejisinin ise dönemin politik ve sosyal şartları etrafında şekillendiğini ifade etmektedir. Aydınlanma

45 Ali Akpınar, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, Konya: Serhat Kitabevi, 2011.

46 Ömer Başkan, "Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur'an Çevirisinde Yöntem Sorunu Üzerine", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 7, sy. 14, s. 101-115.

47 Mehmet Çakır, "Kur'an Meâlleri'nde Çeviri Sorunları", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*, s. 161-174.

48 Rıdvan Geçgel, "Doğu ve Batı'da Kutsal Kitap Çevirileri (İncil, Tevrat, Kur'an Çevirilerinde İzlenen Yöntemler)", Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi: Sakarya, 2006.

49 Sine Demirkıvran, "Die Bedeutung epochaler Merkmale im Hinblick auf die Übersetzungsstrategien -Koranübersetzungen in Deutschland bis zum 20. Jahrhundert- / Çeviri Stratejileri Belirlenirken Dönemsel Özelliklerin Etkileri -20. Yüzyıla Kadar Almanya'da Yapılan Kur'an Çevirileri-", Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi: Sakarya, 2013.

dönemi ile birlikte Kur'an'a karşı tutumda görülen olumlu değişimlere de gönderme yapan Demirkıvrın, araştırmasında dönemin önemli isimlerinin bu konudaki çalışmalarına yer vermektedir.

Ali Eroğlu, "Tercüme Problemleri ve Meâller"⁵⁰ başlıklı yazısında kendi ifadeyle tercümeyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Tercüme en tabii tanımla, kendine ait usulleri/ ilkeleri ve meseleleri olan, lisanla alakalı, bir bakıma bir analiz, yani bir tefsir, bir bakıma bir tevil ve bir bakıma da aktarım; yani bir çeviri faaliyetidir". Eroğlu, Kur'an tercümesinde izlenebilecek birçok yöntem olduğuna değinmekte, ancak ilahî bir sanat eseri olan Kur'an'ı hakkıyla tercümenin yalnız bir ilkeye tutunarak yapılmasının yeterli olmayacağını; bunun yerine, okurların türüne, isteğine ve temayüllerine göre, belirli bir çerçevede kalmak şartıyla, Kur'an'ı her türlü tercüme usulü, metodu ve ilkesi ile tercüme etmenin faydalı olacağını iddia etmekte, bu amaçla da Kur'an enstitüleri kurulması gerektiğini ifade etmektedir.

Faruk Gürbüz,⁵¹ tefsir, tevil, meâl kavramlarını ele almakta ve tercüme yöntemlerini kısaca tanıtmaktadır. Anlambilim üzerinden çeviri sorunlarına değinen Gürbüz, tercüme sürecinde yanlışlıkları beraberinde getirebilen anlam değişimlerini, Kur'an'ın icazı olgusunu ve Arapça ve Türkçe arasındaki dilsel farklılıkları detaylı olarak metodoloji açısından incelemektedir.

Halil Hacımüftüoğlu yüksek lisans tezinde⁵² Kuran çevirisi sürecinde karşılaşılabilecek temel sorunlara işaret etmekte ve bu sorunlara yönelik çözümler sunmaktadır. Hacımüftüoğlu, konuyu çeviribilimsel açıdan ele almakta, bu amaçla çeviri kuramlarına göndermeler yapmaktadır. Çeviride izlenecek yöntemde, kültürel arka plan bilgisinin ve metin çözümlemesinin önemine vurgu yapmaktadır. Halil Hacımüftüoğlu, daha sonra kitap olarak yayımlanan⁵³ çalışmasında ise, tezinin kapsamını genişletmekte, çeviri kuramlarını sistemli bir şekilde ele alarak, izlenecek yöntemi de yine bu çerçevede belirlemekte, mevcut Kur'an çevirilerinde izlenen yöntemin özgünlüğünü sorgulamaktadır.

Ahmet İnan,⁵⁴ Kur'an'ın misli misline tercümesinin imkânsızlığına dikkat çekmekte, meâlin derinlemesine bir analitikten (tefsirden) sonra sentezleme yoluyla oluşturulması gerektiğini dile getirmektedir. İnan yazısında, temelinde derin bir tahlil ve tefsir olan bir meâl metodolojisi sunmakta ve örnekler çerçevesinde iddiasını gerekçelendirmektedir.

50 Ali Eroğlu, "Tercüme Problemleri ve Meâller", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*, s. 79-78.

51 Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

52 Halil Hacımüftüoğlu, "Türkçe Kur'an Tercümelerinde Metot Sorunu", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara, 2006.

53 Halil Hacımüftüoğlu, *Kuran Tercümelerinde Yöntem Sorunu: Kur'an'ın Mahiyetine Temel Kavramlarına ve Çevirisi Sorununa Farklı Bir Yaklaşım*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.

54 Ahmet İnan, "Bir "Meâl Metodolojisi" Oluşturmak İçin Öneriler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*, s. 193-197.

Abdülkadir Karahan,⁵⁵ öncelikle Kur'an'ın icaz yönüne değinmekte, ideal bir meâlin ancak alanında uzman kişilerden oluşacak bir kurul tarafından gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Karahan, ayrıca kurulun detaylı çalışması sırasında başvurması gereken referans kitaplarını sıralamakta, çeviri sürecinde izlenilmesi gereken aşamaların çerçevesini çizmektedir.

Mustafa Karagöz,⁵⁶ Kur'an'ı anlama ve tercüme yöntemi açısından İsrâ Sûresi 38. âyetin Türkçeye tercümesini ele almakta, mevcut meâllerdeki hatalara ve nedenlerine değinerek, ilgili âyetin doğru çevirisine ilişkin kendi kanaatini belirtmektedir. Tercümede anlam ve dilbilimsel tahlilin ayrılmaz bir bütün olduğu gerekçesinden yola çıkan Karagöz, çalışmasında sunduğu doğru çeviri metodunun ilk adımını da bu esas üzerine kurmaktadır.

İbrahim H. Karşlı,⁵⁷ Cumhuriyet döneminin en önemli müfessirlerinden biri olan M. Hamdi Yazır'ın meâl tarzını incelemekte, çeviri kuramları ışığında kaynak ve erek metin ilişkisine, çeviri normlarına ve metin çeşitlerine ve devletin hamiliğinde gerçekleşen çeviri sürecine değinmektedir. Yazır'ın deyimsel ifadeleri aktarmada izlediği yol, bazı âyetlerde uyguladığı nazım tarzında tercüme yazının ana konularını oluşturmaktadır.

Süleyman Koçak,⁵⁸ tercümenin detaylı tanımını ve tercüme çeşitlerini tanıtmaktadır. Koçak'a göre, çeviri yöntemleri arasında tefsiri tercüme, Kur'an'ın büyük bir kısmının tercümesi için en uygun metottur. Tercümede anlam kayıplarını en aza indirmek için mevcut tefsir ölçülerinde hareket etmenin ve Kur'an'ın öncelikle bir sözlü metin olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmanın gerekliliğini vurgulayan Koçak, Kur'an tercümesinin sadece dil bilgisi değil, tarih, ilahiyat, siyer vb. birçok alanda yetkinlik gerektirdiğine dikkat çekmektedir.

Mehmet Yaşar Soyalan,⁵⁹ bu kapsamda yer verilen diğer yazılardan farklı olarak meâl ile çeviri meâli birbirinden ayırmakta, doğrudan Arapçadan yapılan tercümeleri "meâl", başka bir dilden yapılan tercümeleri ise "çeviri meâl" olarak tanımlamaktadır. Farklı çeviri meâlleri tanıtır, incelediği bu yazısında Soyalan, anlaşılabilir meâlin özelliklerini de bir liste halinde sunmaktadır.

55 Abdülkadir Karahan, "Günümüzde Hazırlanacak İdeal Anlamda Bir Meal ve Tefsirin Metod ve Muhteva Açısından Nitelikleri Neler Olmalıdır?", *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (Kasım 1-5, 1993)*, İbrahim Çalışkan (ed.), 1995, s. 354-362.

56 Mustafa Karagöz, "Kur'an'ı Anlama ve Tercümede Yöntem Sorunu", *Bilimname*, 2009, c. 17, sy. 2, s. 51-63.

57 İbrahim H. Karşlı, "Çeviri Kuramları Açısından M. Hamdi Yazır'ın Meal Yöntemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2005, sy. 9 (Temmuz), s. 231-257.

58 Süleyman Koçak, "Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisinin Temel İlkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 7, sy. 1, s. 299-323.

59 Mehmet Yaşar Soyalan, "Çeviri Meallerin İmkan ve Sorunları", *Umran*, 2011 (Ekim), sy. 6, s. 74- 89.

İsmail Yakıt,⁶⁰ öncelikle bir bilim dalı olarak semantik alanını tanıtmakta, ardından Arap dili semantiği üzerine kısa bir inceleme sunmaktadır. Semantik metodun Kur'an tercümesinde izlenebilecek ideal yol olduğunu belirten Yakıt, sadece kavramsal değil, bağlamsal ve biçimsel anlatının da semantik açıdan incelenmesi gerektiğini dile getirmekte, sunduğu örneklerle de iddiasını gerekçelendirmektedir.

Naif Yaşar,⁶¹ yüksek lisans tezinde, insanoğlunun Kur'an'ı anlama çabalarına değinmekte, farklı dilleri konuşan insanların bu bağlamda binlerce tefsir ve meâl ürettiğini ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde oluşturulan tefsir ve meâllerin birçok hatayı içinde barındırdığını ve bu hataları düzeltmek için sayısız çalışmalar yapıldığını belirten Yaşar, çalışmasını da bu çabaların bir devamı olarak tanımlamaktadır. Yaşar ayrıca, yanlış tercüme edildiğini iddia ettiği ifadeleri örnekendirip, doğru bir şekilde nasıl tercüme edilebileceklerine yönelik öneriler sunmaktadır. Yaşar'ın temel çıkış noktasını Kur'an'da literal olarak bulunmayan hiçbir ibarenin tercümeyle doğrudan eklenemeyeceği, yapılan değişiklik ya da eklemelerin mutlaka ayrıca belirtilmesi gerektiği iddiası oluşturmaktadır.

D- Kavram Çalışmaları

Kavramlar, bilimsel çalışma alanlarının belkemiğini oluşturmakta, tartışmalar ve yazılar, belirli tanımlamalar bağlamında şekillenmektedir. Kur'an tercüme üzerine yapılan çalışmalarda da Kur'an-ı Kerim'in eşsiz anlam zenginliği ve derinliğinin doğal bir sonucu olarak kavramlar bu alandaki yazıların odak noktalarından biridir. "Kavram" alanında oluşturulan yazıların büyük bir çoğunluğunu Kur'an'da yer alan kavramların Türkçeye aktarım süreçleri, bazı kavramların çok anlamlılığı bu süreçte karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları üzerine yazılan eserler oluşturmaktadır. Ayrıca, Kur'an tercüme çalışmalarının "tercüme" ya da "meâl" gibi terimlerle adlandırılması da kavramsal bir sorun olarak çeşitli çalışmalarda ele alınmaktadır. Kavram tartışmaları genelde felsefi, özeldir ise hermenötik, semantik ve dilbilimsel çerçevede şekillenmektedir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu,⁶² bir olgu olarak Kur'an'ı ele almakta ve bu noktadan yola çıkarak Kur'an'ın neden çevrilmesi gerektiği konusundaki görüşlerini okurla paylaşmaktadır. Baltacıoğlu ayrıca, ölü dil- diri dil karşıtlığına da değinmekte ve Kur'an'ın Türkçeye değil öz Türkçeye çevrilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

60 İsmail Yakıt, "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, sy. 1, s. 17-24.

61 Naif Yaşar, "Kur'ân Tercüme Teknikleri Açısından İçsıcık Meâlî", Yüksek Lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2011.

62 İsmail H. Baltacıoğlu, "Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi: Kur'an Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, c. 1 sy. 2, s. 33-45.

Davut Aydüz⁶³ tercüme ve meâl kavramlarını, gönderme yaptıkları tercüme yöntemlerini ele almakta, Kur'an tercümelerinin adlandırmasındaki seçimleri belirleyen görüşlere yer vermektedir. Ancak Aydüz, Kur'an tercümelerinin nasıl adlandırılması gerektiği konusunda kendi görüşünü yazısında beyan etmemektedir. Osman Bilen⁶⁴ ise "meâl" kavramı üzerine odaklanmakta; dil ve metin olgularının yorumlama sürecindeki belirleyiciliğine değinmekte, tercüme ve meâlin kullanımlarındaki farklılıklara dikkat çekmektedir. Bilen ayrıca bu alandaki diğer birçok yazıdan farklı olarak çeviri ve özgün metin arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Tahsin Çulhaoğlu, Ahu Selin Erkul, Senem Öner ve Gökçe Metin'in ortak çalışmasıyla Çeviribilim alanında üretilen yazıda⁶⁵ ise, Kur'an tercümelerinin başlıklarında kullanılan kavramlar Kur'an'ın çevrilebilirliği tartışmaları ekseninde ele alınmaktadır.

Ali Bulut,⁶⁶ israf kavramından yola çıkarak bir yandan çeviri sürecinde yaşanan sorunlara değinirken bir yandan da çokanlamlı kavramların çevirisinde izlenebilecek yolları göstermektedir.

Emrullah İşler⁶⁷ ise diller arasındaki farklılıkların beraberinde getirdiği çeviride anlam daralması ve çok anlamlılık sorunsallarını Kur'an bağlamında incelemekte, örnek olarak verdiği tercüme hatalarının giderilmesi için öneriler sunmaktadır. İşler ayrıca, Hudâ, Sû', Salât, Rahmet, Rûh, Dîn ve Hakk kelimelerinin Kur'an'daki anlamlarını incelemektedir.

Hasan Boynukara⁶⁸ hermenötik odaklı yazısında çeviri kavramını ele almakta, bir kavram olarak farklı göndermelerine değinmekte, anlamın eşdeğerliği üzerinden tartışmalara yer vermektedir.

Dücane Cündioğlu *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*⁶⁹ başlıklı kitabında Müslümanların Kur'an'ı anlama çabalarını ele almakta, "Kur'an hermenötiği" olgusu üzerine odaklanmaktadır. Bu yoldaki çabaları "Kur'an'a doğru" ve "Kur'an'dan hareketle" başlıkları altında iki şekilde ele alan Cündioğlu, Kur'an'ı ve Kur'an'dan yola çıkarak dünyayı anlama pratiklerinin bir "hermenötik daire" kurma çabası olduğunu

63 Davut Aydüz, "Kur'an Tercümesi mi, Meali mi?", *Yeni Ümit Dergisi*, 2008, c. 21, sy. 80.

64 Osman Bilen, "Tercüme ve Meal Farklı mı? Kur'an Meali Kavramı Üzerine bir Çözümleme", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 175-192.

65 Tahsin Çulhaoğlu vdğr. "Çevrilemez Olanın Çevrilmesi Sorunsalı: Kur'an'ın Türkçe Anlamlandırılmasında Kullanılan Yordamlar", *TUBA*, 2007, sy. 31, s. 219-223.

66 Ali Bulut, "Kur'an'daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçe'ye Çevirisi Sorunu (İsraf Kavramı Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi*, 2006, c. 1, sy. 17, s. 79-94.

67 Emrullah İşler, "Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001 -Yüzüncü yıl Üniversitesi, Van-), Erzurum 2002*, s. 385-397.

68 Hasan Boynukara, "Çeviri: Nasıl, Ne Kadar?", *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, s. 377-383.

69 Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.

ifade etmektedir. Cündioğlu ayrıca, anlama ve yorumlamanın mahiyetine, anlama sürecinde muhatap, zaman, mekân problemine de değinmektedir.

Yunus Ekin,⁷⁰ Kur'an'ın muhataplarına iletiği Arap dilindeki anlamları veya kullanımları üzerinde durmakta, bu anlamların açılımlarının kelimelerin kökeninden yola çıkarak yapılabilecek zorlu araştırmaları gerektirdiğini dile getirmektedir.

Galip Gezgin "Kur'ân'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?"⁷¹ sorusu üzerinde durduğu bu yazısında hermenötik ve semantik bilimlerini tanıtmakta, ardından alanın önemli isimlerinin görüşlerine yer vererek, bu metodların Kur'an'ın yorumlanması açısından uygunluğunu tartışmaktadır. Gezgin'e göre iki alanın öğretilerini kısmen de olsa Kur'an tercümesinde kullanmak mümkündür. Gezgin, "Kur'an Meâllerinde 'Takva' Kelimesinin Türkçeye Çevirisi Sorunu"⁷² başlıklı bir diğer yazısında ise, kaynak dildeki bir kelimenin erek dilde de aynı şekilde var olduğu durumlarda, okuyucunun kelimenin anlamını bildiği önkoşulundan yola çıkarak yapılan çalışmaların sebep olabileceği yanlışlıklara dikkat çekmekte, aynı kelimelerin kullanıldıkları kültür dizgesi içerisinde yüklenebileceği anlam nüanslarına gönderme yapmaktadır.

Zekeriya Pak,⁷³ belirli kelimelerin Türkçeye geçiş sürecinde, Arapçada ifade ettikleri anlamlarını her zaman koruyamadıklarına, bazen değişime maruz kaldıklarına dikkat çekmekte; her iki dilde de kullanımı olan kelimelerin, bu dillerde aynı anlamı taşıyıp taşımadığının tespitinin çeviri sürecinde dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Beşir Gözübenli,⁷⁴ meâl kültürümüze, Batı'daki meâl çalışmaları ile karşılaş-tırmalı olarak değinmekte, çokanlamlı kelimelere ek olarak eş anlamlı kelimele-rin çeviri sürecinde oluşturabileceği sorunlara ve çözüm yollarına ilişkin görüş-lerini beyan etmektedir.

Mevlüt Güngör⁷⁵ Kur'an tercümelerinin kaynak metni temsiliyeti sorunsalını ele almakta, Türkçe ibadet ve Türkçe Kur'an tartışmaları ekseninde şekillenen

70 Yunus Ekin, "Etimolojik Anlamın Kur'an Çevirileri Açısından Konumu ve Sınırları", *Usûl: İslâm Araştırmaları* 2004, c. 2, s. 7-34.

71 Galip Gezgin, "Kur'ân'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 7, s. 123.

72 Galip Gezgin, "Kur'an Meâllerinde 'Takva' Kelimesinin Türkçeye Çevirisi Sorunu", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 295-315.

73 Zekeriya Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçeye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, c. 2, sy. 3, s. 91-111.

74 Beşir Gözübenli, "Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Meâller", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 79-92.

75 Mevlüt Güngör, "Kur'an Tercümesine 'Kur'an' Denilebilir mi?", *Dini Araştırmalar*, 2005, sy. 22 (Ağustos), s. 123-130.

görüşlere yer vermektedir. Güngör, yazısını “Kur'an tercümesine Kur'an denilemez” ifadesiyle sonlandırmaktadır.

Osman Karadeniz,⁷⁶ Kur'an'ın yorumlanmasında fesahat ve belagat ilimlerine dikkat çekmekte, Kur'an'da bazı âyetler arasında çelişki olduğu iddiasının meâl ve çeviri sürecinde yanlış ya da eksik anlaşılmalardan kaynaklandığını ifade etmektedir.

İshak Özgel,⁷⁷ çevirilerin oluşturulduğu dönemin tarihselliğini kaynak metnin gerçeğiymiş gibi nakletmesinden kaynaklanan yanlışlıklara değinmekte, bunun anlam ve yorum arasındaki farkın göz ardı edilmesinden ileri geldiğini belirtmektedir.

Mustafa Öztürk,⁷⁸ Kur'an'ın dil, kavram ve anlam dünyası üzerinde durmakta, “meâlcilik” olarak tanımladığı kavramı ve bu kavramın oluşturduğu algıyı yorumlamaktadır. Öztürk ayrıca Muhammed Esed'in ve Seyyid Kutub'un meâl-tefsirlerini çeşitli yönlerden ele almakta ve eksik olarak nitelediği özelliklerini sıralamaktadır.

Murat Sülün,⁷⁹ meâlciler olarak tanımladığı grubu tanıtmakta ve başarısız olduklarını iddia ettiği noktalara dair örnekler sunmaktadır. Sülün ayrıca, bu alanda başarısızlığa neden olduğunu düşündüğü sebepleri de yazısında dile getirmektedir.

Talip Türcan,⁸⁰ kastedilen ve anlaşılan anlam arasında yer yer oluşabilecek anlama sorunlarına değinmekte, fikhî ihtilafların çeviriye tezahürünü birkaç örnek ile açıklamaktadır. Ardından “muhsanat” kelimesinin farklı âyet tercümelemlerindeki yorumlarına ve fikhî tartışmaların kelimeye atfedilen anlamların şekillenmesindeki rolüne işaret etmektedir.

Hasan Yılmaz,⁸¹ dilbilim, yorumbilim ve çeviribilim açısından “çeviri olgusu”nu detaylı bir şekilde ele almakta; Cemil Meriç, Akşit Göktürk gibi isimlerin konuya yönelik ifadelerine, Çantay ve Elmalılı mukaddimelerine örnekleriyle birlikte yer vermektedir.

76 Osman Karadeniz, “İnanç Konuları Açısından Meâllerdeki Çelişki Problemi”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 127-140.

77 İshak Özgel, “Yorum ve Anlam Farklılığı Ayrımında Tarihsel Anlamın Kur'an Çevirilerindeki Yeri”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 131-144.

78 Mustafa Öztürk, *Meal Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.

79 Murat Sülün, “Meâller, Kur'an Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ne Kadar Başarılıdır?”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 405-422.

80 Talip Türcan, “Fikhî Tartışmaların Kur'an Çevirilerine Etkisi -Muhsanat Kelimesine İlişkin Çeviriler Bağlamında Bir Örnekleme”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 169-184.

81 Hasan Yılmaz, “Elmalılı ve Çantay'ın 'Mukaddimeleri' Özelinde 'Çeviri Olgusu' ve Kur'an Meâllerine' Dair”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sy. 30, s. 93-119.

Mehmet Yüksel,⁸² yüksek lisans tezinde Kur'an tercümanlarının çeviriyle ilgili ifadelerine yer vermekte; tercüme, meâl, tefsir gibi kavramların çeşitli tanımlarını sunmaktadır. Yüksel, çevirmenlerin çeviri tanımlarında ve süreçlerinde güncel çeviri kuramı ve dilbilimsel tartışmalarla ilişki kurup kurmadıklarını sorguladığı betimleyici bir çalışma takdim etmektedir.

Sema Üstün, "1923'ten Günümüze Kadar Türkçe Kur'an Tercümeleri Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Tarihsel ve Kavramsal Analizi -Bir Türkçe Kur'an Tercümeleri Bibliyografya Çalışması-" konulu yüksek lisans tezinde,⁸³ Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar üretilen Kur'an tercümelerinin yan metinlerini incelemektedir. Çevirmenlerin söylemlerini tarihsel bağlam içerisinde değerlendiren Üstün, çalışmasında tercüme, meâl, tefsir ve sadeleştirme terimlerinin farklı tanımlamalarını ve gönderme yaptıkları tercüme olgusuna ilişkin algıları analiz etmektedir.

E- Çeviri Eleştirisi Çalışmaları

Bu alandaki mevcut çalışmaların sayısı göz önüne alındığında, çeviri eleştirisinin Kur'an meâlleri bağlamında bir gelenek haline geldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Tercüme edimi üzerine çalışılan bir ilim alanı olarak Çeviribilim'de bile yazılı ve basılı eserlerin kapsamı açısından çeviri eleştirisinin, Kur'an meâlleri dünyasındaki kadar geniş bir yere sahip olmadığı görülmektedir. Günümüzde, mevcut Kur'an tercümeleri üzerine yazılmış çok sayıda makale hatta belirli eserler üzerine yazılmış detaylı eleştiri kitapları bulunmaktadır. Bu eserlerde, genel olarak ele alınan tercümelerin genellikle eksik ya da yanlış bulunan yönlerine değinilmekte, bazı çalışmalarda uzun hata listeleri verilmekte, zaman zaman da "doğru çeviri" önerileri sunulmaktadır. Bu başlık altında takdim edilecek olan eserleri yöntem ve yaklaşım olarak birbirleriyle örtüştüğü için aynı çerçevede kısa ifadelerle incelemek mümkündür.

Hikmet Akdemir, "Arthur John Arberry'nin 'The Koran Interpreted' Adlı Kur'an Tercümesi Hakkında Bazı Mülahazalar"⁸⁴ başlıklı yazısında Arberry'nin çevirisinde tespit ettiğini iddia ettiği eksikliklerin listesini sunmaktadır. Akdemir, "Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi" Adlı Çeviriye Dair Bazı Değerlendirmeler"⁸⁵ başlıklı çalışma-

82 Mehmet Yüksel, "Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat'tan Günümüze Matbu Kur'an Meallerinin Önsözlerinin Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2011.

83 Sema Üstün, "A Historical and Conceptual Analysis of the Terms used in the Titles of Turkish Qur'an Translations since 1923 (With a Supplementary Bibliography of the Translations)", Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2013.

84 Hikmet Akdemir, "Arthur John Arberry'nin 'The Koran Interpreted' Adlı Kur'an Tercümesi Hakkında Bazı Mülahazalar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1956, sy. 5, s. 141-150.

85 Hikmet Akdemir, "'Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi' Adlı Çeviriye Dair Bazı Değerlendirmeler", *Marife*, 2005 (Güz), sy. 2, s. 75-99.

sında ise Prof. Dr. Mehmet Çakır tarafından kaleme alınan “Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi” üzerine bir inceleme sunmakta, genel anlamda başarılı olarak nitelediği bu tercümede tespit ettiği yazım eksikliklerine ya da yorumlama yanlışlıklarına değinmektedir.

Ali Akpınar,⁸⁶ Ömer Rıza Doğrul'u ve yaptığı Kur'an tercümesini tanıtmakta, döneminde ve sonrasında yöneltilen eleştirilerin ardındaki nedenleri ele almakta, bu çevirinin bir dizi düzenleme ile günümüz okuruna ulaştırılması gerektiğini ifade etmektedir.

Abdulcelil Bilgin,⁸⁷ öncelikle Türkçedeki anlatım bozukluklarına değinmekte, ardından Kur'an meâllerindeki anlatım bozukluklarını belirli başlıklar altında ele almaktadır. Bilgin çalışmasının son kısmında tek bir başlık altına toplayamadığı örnekleri “Birçok Hata Bulunan Çeviriler” başlığı altında analiz etmekte ve örnekler sunmaktadır.

Zülfikar Durmuş, “Mustafa Öztürk'ün ‘Kur'an-ı Kerim Meali’ İsimli Eserinin Analizi”⁸⁸ konulu yazısında belirtilen tercümeyle ele almakta, eseri Türkçenin imkânlarını iyi kullanan, hedef kitleyi göz önünde bulunduran, diğer meâllerden farklı çevirilere yer veren bir tercüme olarak tanımlamaktadır. Zülfikar Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümelere: ‘Aziz Kur'an’ ve ‘İnsanlığa Son Çağrı’ Örneği*⁸⁹ adlı kitabında ise Doğu ve Batı'daki Kur'an tercümesi çalışmalarına değinmekte, tercümede karşılan yöntem sorunlarını ele almaktadır. Ayrıca ilgili tercümelemler hakkında okuyucuya gerekli bilgiyi sunan Durmuş, kullanılan çeviri yöntemlerini analiz etmekte ve hata olarak nitelediği kısımları farklı açılardan okura tanıtmaktadır.

Hüseyin Elmalı'nın “Doç. Dr. Bedri Noyan ve Kur'an-ı Kerim’ (Türkçe-Şiir) Adlı Manzum Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”⁹⁰ başlıklı yazıda, Bedri Noyan tanıtılmakta, ilgili meâli farklı kılan bir özellik olarak manzum çeviri yöntemi ele alınmaktadır. Ayrıca Elmalı, Noyan'ın Kur'an tercümesi üzerine ifade ettiği görüşlerini de analiz etmekte, ilgili meâlden örnekler sunmaktadır.

Muammer Erbaş “Yaşar Nuri Öztürk'ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”⁹¹ başlıklı yazısında, Öztürk'ün çevirisinin farklı basımlarındaki içgelişim olarak

86 Ali Akpınar, “Ömer Rıza Doğrul (1893-1952) ve ‘Tanrı Buyruğu’ Eseri ve Meâl Dünyasına Katkısı”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 457-474.

87 Abdulcelil Bilgin, *Kur'an Meallerindeki Anlatım Bozuklukları*, Ankara: Ankara Okulu, 2012.

88 Zül kar Durmuş, “Mustafa Öztürk'ün ‘Kur'an-ı Kerim Meali’ İsimli Eserinin Analizi”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010 (Bahar), c. 1, sy. 1, s. 79-100.

89 Zül kar Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümelere: ‘Aziz Kur'an’ ve ‘İnsanlığa Son Çağrı’ Örneği*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.

90 Hüseyin Elmalı, “Doç. Dr. Bedri Noyan ve Kur'an-ı Kerim (Türkçe-Şiir) Adlı Manzum Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 431-456.

91 Muammer Erbaş, “Yaşar Nuri Öztürk'ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 495-529.

tanımladığı değişikliklere yer vermekte, yöntem ve dil açısından örnekler sunarak metni analiz etmektedir.

Ali Osman Koçkuzu, “‘Aziz Kur’an’ ve ‘Kur’an Mesajı (Meâl-Tefsir)’ Adlı Eserler Üzerine Birkaç Söz”⁹² başlıklı çalışmasında Muhammed Hamidullah ve Muhammed Esed’in sırasıyla Fransızca ve İngilizce dillerinde ürettikleri Kur’an tercümelemleri ele alınmaktadır. Koçkuzu, bu eserlerin değerlendirilebilmesi için erek dillerin bilgisi kadar, erek kültür dizgesi hakkında da bilgi sahibi olunmasının önemini vurgulamaktadır.

Ahmet Tekin iki ayrı kitap çalışmasında,⁹³ ele aldığı isimlere ait tercümelemleri oldukça detaylı bir şekilde ele almakta, tespit ettiği hata ve eksiklikleri listelemekte ve kendi önerilerini sunmaktadır.

Mustafa Varlı *Hangi İslam: Yaşar Nuri Öztürk’ün Kur’an’daki İslam Adlı Kitabına Bir Eleştiri*⁹⁴ başlıklı çalışmasında Öztürk’ün kitabını orijinal dizilimi takip ederek dikkatle analiz etmekte, yanlış yorumlama ve dolayısıyla da yanlış tercümeyle beraberinde getirdiğini iddia ettiği bir dizi hususu okura aktarmaktadır.

Gülgün Yazıcı “Hasan Basri Çantay’dan Yaşar Nuri Öztürk’e Kur’an Meâllerinde Türkçe’nin Serüveni”⁹⁵ başlıklı çalışmasında bu iki eseri dilbilimsel açıdan ele almakta ve çevirilerde kullanılan dil, Türk dilinin yapısı, kuralları, ifade imkânları gibi değişik yönlerden değerlendirmektedir.

Suat Yıldırım,⁹⁶ birçok meâlin dilsel kullanımını fiil şekilleri, deyimler ve bazı üslup özellikleri açısından analiz etmekte, yanlış kullanımlara örnekler sunmaktadır.

Sinan Yılmaz *Yaşar Nuri’nin Hataları: Bir Reformcuya Cevaplar*⁹⁷ başlıklı çalışmasında, dini hükümlerin sadece Kur’an, sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukaha olguları çerçevesinde anlaşılabilceğini, bunların dışında kalan dayanaklar üzerine oluşturulan yorumların yanlış bir din algısını beraberinde getirdiğini

92 Ali Osman Koçkuzu, “‘Aziz Kur’an’ ve ‘Kur’an Mesajı (Meâl-Tefsir)’ Adlı Eserler Üzerine Birkaç Söz”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 3-24.

93 Ahmet Tekin, *Kur’ân’ı Hedef Alan Tahrifatçılar: Yaşar Nuri Öztürk’ün Kur’an-ı Kerim Meali, M. Esed’in Kur’an Mesajı, Süleyman Ateş’in Tefsiri Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*, İstanbul: Kelam Yayınları, 2003; a.mlf. *Kur’ân Yolunda Kalem Oynatanlar: Hayrettin Karaman’ın Kur’an Yolu Tefsiri ve Mealleri, Süleyman Ateş’in Tefsiri, M. Esed’in Kur’an Mesajı, Yaşar Nuri Öztürk’ün Kur’an-ı Kerim Meali Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*, İstanbul: Kelam Yayınları, 2006.

94 Mustafa Varlı, *Hangi İslam: Yaşar Nuri Öztürk’ün Kur’an’daki İslam Adlı Kitabına Bir Eleştiri*, Ankara: TDV Yayın ve Matbaacılık, 1999.

95 Gülgün Yazıcı, “Hasan Basri Çantay’dan Yaşar Nuri Öztürk’e Kur’an Meâllerinde Türkçe’nin Serüveni”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 383-396.

96 Suat Yıldırım, “Türkçe’nin İmkânlarını Kullanma Yönünden Kur’an Mealleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*, s. 325-342.

97 Sinan Yılmaz, *Yaşar Nuri’nin Hataları: Bir Reformcuya Cevaplar*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1998.

ifade etmektedir. Bu bağlamda Yılmaz, Öztürk'ün meâl çalışmasını ve ileri sürdüğü fikirleri detaylı olarak ele almakta ve hatalı olarak tanımladığı fikirlerini çürütme iddiasını çalışmasında yansıtmaktadır.

Edip Yüksel,⁹⁸ yanlış yorumlandığını iddia ettiği konulara kısaca değinerek her başlık altında hata olarak nitelediği bir kavramın doğru olduğunu iddia ettiği kendi yorumunu sunmaktadır.

Hidayet Zertürk *Gerekçeli Meal'in Gereksiz İddiaları: Mustafa İslamoğlu'nun Kur'an Anlayışı*⁹⁹ adlı çalışmasında, İslamoğlu'nun meâl çalışmasını oldukça detaylı bir şekilde incelemekte, belirli sûre ve âyetler üzerinden tespit ettiğini iddia ettiği yanlışlıkları açıklamaktadır. Zertürk ayrıca, monolog şeklinde sürdürdüğü tartışmalar ile de İslamoğlu'na ve çalışmasına eleştirilerini okur ile paylaşmaktadır.

F- Bibliyografya Çalışmaları

Bu kapsamda, bazı tarihsel çalışmalarda yer verilen tercüme listelerinden farklı olarak özel olarak Kur'an-ı Kerim'in tercümelere üzerine hazırlanmış bibliyografyalara yer verilmektedir. Eserlerin içerikleri, ele aldıkları süreç ve coğrafyaya göre farklılık göstermektedir. Dünya'daki Kur'an tercümelere üzerine genel bibliyografya çalışmaları olduğu gibi sadece Türkçe Kur'an tercümelere üzerine yazılmış kitaplar da bulunmaktadır. Bu çalışmaların genel eksiği, tanıtma iddiasında oldukları dönemleri, içeriklerinin zayıflığı nedeniyle tam anlamıyla temsil edememeleridir.

İsmet Binark ve Halit Eren tarafından Ekmeleddin İhsanoğlu'nun editörlüğünde hazırlanan kapsamlı bibliyografya çalışmasında¹⁰⁰ Doğu ve Batı olarak niteleyebileceğimiz bilinen ya da az bilinen dünya dillerine yapılmış Kur'an tercümelere tanıtılmaktadır. Bibliyografyada eserlerin künyesi açısından bazı eksiklikler bulunduğu gibi, çalışmada ele alınan dönemde üretilen tercümelere yalnızca küçük bir kısmı okurla buluşturulmaktadır.

Muhammed Hamidullah'ın Türkçeye *Kur'an-ı Kerim Tarihi: Bir Deneme*¹⁰¹ olarak çevrilen çalışmasında Türkçe Kur'an tercümelere, el yazmaları ve matbu tercümelere olarak ayrılmakta ve ele aldığı dönemin tercümelere künyeleri ve Fâtiha suresinin ilgili eserdeki çevirisi sunulmaktadır. Muhammed Hamidullah'ın

98 Edip Yüksel, *Kur'an Çevirilerindeki Hatalar*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998.

99 Hidayet Zertürk, *Gerekçeli Meal'in Gereksiz İddiaları: Mustafa İslamoğlu'nun Kur'an Anlayışı*, İstanbul: Zafer Matbaası, 2011.

100 İsmet Binark ve Halit Eren, *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Qur'an, Printed Translations (1515-1980)*, Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), İstanbul: Research Center for Islamic History, Art, Culture (IRCICA), 1986.

101 Muhammed Hamidullah ve Macit Yaşaroğlu, *Kur'an Tarihi / Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Bibliyografyası*, İstanbul: IFAV Yayınları, 1993.

*Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tercüme Bibliyografyası*¹⁰² olarak çevrilen eserinde ise belirtilen çalışmalara ek olarak Macit Yaşaroğlu'nun hazırladığı "Türkçe Kur'an Tercüme Üzerine bir İnceleme" başlıklı çalışma da aynı kitap içerisinde okur ile buluşturulmaktadır.

Murat Sülün ve Ömer Çelik'in hazırladığı kapsamlı çalışmada¹⁰³ Kur'an üzerine yapılmış çalışmaların bibliyografyası sunulmaktadır. Sülün ve Çelik, ilgili makaleleri Kur'an tarihi, tefsir usulü, tefsir tarihi ve tefsir metotları, Kur'an'ın kıraat ve tefsiri, Kur'an'ın muhtevası başlıkları altında okuyucuya sunmaktadır.

Sema Üstün, Çeviribilim alanında bu konu üzerine ilk kapsamlı yüksek lisans tezi olan "1923 Yılından İtibaren Kur'an Tercümelerinin Başlıklarında Kullanılan Terimleri Tarihsel ve Kavramsal Analizi -Bir Türkçe Kur'an Tercüme Bibliyografya Çalışması-" konulu çalışmasında¹⁰⁴ 1923-2013 yılları arasında basılan Kur'an tercümelerinin kapsamlı bibliyografyasını liste halinde sunmaktadır. Yaklaşık 500 çevirinin yer aldığı araştırma kapsamında, tercümelerin yeniden tıpkı ve farklı basımları, tefsir çalışmaları ve meâl-tefsir gibi hibrid çalışmalar yer almaktadır.

G- Özel Çalışmalar

Burada yer verilen çalışmaları yukarıdaki alt başlıklar içerisinde incelemek de mümkündür. Ancak bu bölümde alandaki daha genel çalışmalardan farklı olarak, tek bir kişi ya da tercüme üzerine yapılan özel çalışmalar ve alana yön veren konferans ve sempozyumlar tanıtılacaktır.

Türk meâl tarihinin kilometre taşlarından birini oluşturan Elmalılı tefsiri ve meâli, üzerine en çok akademik çalışma yürütülen eserdir. Kur'an tercüme alanında bir referans kitabı niteliğinde olması yoğun ilgiyi açıklayan nedenlerden biridir. Elmalılı ve çalışmaları üzerine yazılan sayısız bildiriye ek olarak, bu konu hakkındaki çalışmaların örnekleri arasında İsmet Ersöz'ün doktora tezi,¹⁰⁵ İbrahim Tuncer'in yüksek lisans tezi,¹⁰⁶ Mehmet Yaşar Soyalan¹⁰⁷ ve Şadi Eren'in¹⁰⁸ kitap-

102 Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tercüme Bibliyografyası*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965.

103 Murat Sülün ve Ömer Çelik, *Türkiye Kur'an Makaleleri Bibliyografyası*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011.

104 Sema Üstün, "A Historical and Conceptual Analysis of the Terms used in the Titles of Turkish Qur'an Translations since 1923 (With a Supplementary Bibliography of the Translations)", Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2013.

105 İsmet Ersöz, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi: Konya, 1985.

106 İbrahim Tuncer, "Kur'an'ın modern tevili açısından Elmalılı M. H. Yazır'ın Tefsiri", Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2003.

107 Mehmet Yaşar Soyalan, *Elmalılı Tefsirinde Kur'âni Terimler ve Deyimler*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003.

108 Şadi Eren, *Elmalılı Hamdi Yazır'dan Tefsir Nükteleri*, İstanbul: Zafer Yayınları, 1998.

ları sayılabilir. Ayrıca, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 4-6 Eylül 1991 tarihinde düzenlenen “Elmalı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu”, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin organize ettiği 2-4 Kasım 2012 tarihleri arasındaki “Elmalı M. Hamdi Yazır Sempozyumu” da bu kapsamda ele alınabilecek çalışmalar arasında yer almaktadır.

Bu alandaki çalışmaların en çok ilgi çeken isimlerinden biri de Mehmet Akif Ersoy'dur. Hem yapmış olduğu ancak sonrasında basılmayan meâl çalışması, hem de şair kimliği etrafında şekillenen söylem üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmalara örnek olarak Dücane Cündioğlu'nun,¹⁰⁹ Ertuğrul Düzdağ'ın,¹¹⁰ Eşref Edib'in,¹¹¹ kitapları ile Ömer Şengün'ün yüksek lisans tezi¹¹² verilebilir. Ayrıca 19-20-21 Kasım 2008 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu”, FSM Vakıf Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü tarafından 6-7 Nisan 2013 tarihlerinde düzenlenen “Direnen Meal Mehmet Akif Meâli Uluslararası Sempozyumu” da Mehmet Akif Ersoy üzerine yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Yukarıda ifade edilen etkinliklerin yanında, Kur'an tercümelere çalışmalarna yön veren kapsamlı genel konferans ve sempozyumlar da yapılmaktadır. 24-26 Nisan 2003 tarihlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dokuz Eylül Üniversitesi ortak çalışmasıyla düzenlenen “Kur'an Mealleri Sempozyumu”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin 17-18 Mayıs 2001 tarihlerinde organize ettiği “Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermönetik Sempozyumu” bu çalışmalar arasında yer almaktadır.

Sonuç Yerine

Bir konu üzerine üretilmiş olan çalışmaları tanımak, bu alanda yapılacak olan yeni çalışmaları hem tekrardan kurtarması, hem de özgün araştırmalara yol göstermesi açısından önemlidir. Bu literatür tarama çalışmasında, Kur'an tercümelere üzerine yapılmış olan çalışmalar farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Eserler, farklı başlıklar altında incelenerek, genel literatürün daha kolay takip edilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamında yer verilen araştırmalar, Kur'an tercümelere dünyasının birçok açıdan ele alınabileceğini, konunun ne denli çok yönlü olduğunu gözler önüne sermektedir.

109 Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi- Mehmed Akif ve Kur'an Meâli*, İstanbul: Birun Kültür Sanat Yayıncılık, 2000; a.mlf., *Mehmed Akif'in Kur'an Tercümelere*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.

110 Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, Ankara: İFAV Yayınları, 1987.

111 Eşref Edip, *Mehmet Akif: Hayatı- Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul: Asari İlimiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1938.

112 Ömer Şengün, “Mehmet Akif Ersoy'un Tefsirciliği ve Kur'an Yorumu”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007.

Bazı çalışmalarda dilbilimsel, hermenötik analizler odak noktalarını oluştururken, kimi araştırmalarda özel olarak tarihsel süreç üzerinde durulmaktadır. İncelenen yazıların kaynakçalarına bakıldığında da bu tarama çalışmasında da yer verilen bazı eserlerin, Kur'an tercümeleri konusunda yapılan araştırmalarda birer referans kitabı niteliğini kazanmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Son olarak, bir disiplin olarak, İlahiyat ve İslami Bilimlerin ana araştırma konusunu oluştursa da, temelinde bir tercüme edimi olan Kur'an tercümeleri üzerine yapılan araştırmalar, Çeviribilim dünyası ile yapılacak ortak çalışmalarla daha da kapsamlı ve sistematik bir boyut kazanacaktır.

Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kur'an Tercümeleri Üzerine

Sema ÜSTÜN

Özet

İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim 610 yılında başlayan ve 23 yıl süren bir vahiy süreciyle Arapça olarak indirilmiştir. Başka dilleri konuşan topluluklara tebliğ süreciyle birlikte Kur'an-ı Kerim'in ilk kısmı tercümeleri VII. yüzyılda Hz. Muhammed zamanında yapılmaya başlanmıştır, ancak Kur'an'ın ilk tam çevirisinin tarihi konusunda kesin bir görüş birliği olmamakla birlikte, genel görüş VIII. yüzyılda yapıldığı yönündedir. VII. yüzyıldan günümüze geçen süreç göz önüne alındığında Kur'an-ı Kerim'in aralarında Türkçe'nin de bulunduğu yüzlerce dile sayısız defa çevrildiği görülmektedir. İlk Türkçe Kur'an tercümesinin tarihi konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Bu tarihi, bir kısım ilim insanı X. yüzyıla, bir grup akademisyen ise Türki dillere yapılan ilk satır arası Kur'an tercümeleri temelinde XIII. yüzyıla dayandırmaktadır. Osmanlı döneminde yapılan tercümelemler ise Tanzimat dönemi ve sonrasında yoğunlaşmaktadır. Bu yazının konusu 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından itibaren yapılan Kur'an'ın Türkçe tercümelemleridir. Bu tarihten günümüze kadar geçen 90 yıllık süreçte 500'ün üzerinde Kur'an tercümesinin üretildiği görülmektedir. Bu sayı içerisinde yeniden çeviriler, tıpkıbasımlar, gözden geçirilmiş nüshalar bulunmaktadır. Araştırma kapsamında, Kur'an tercümelemlerinin başlıklarında kullanılan ve *tercüme/çeviri*, *tefsir*, *te'vil*, *meâl* ve *sadeleştirme* şeklinde beş kategori altında toplayabileceğimiz kavramlara değinilecek, ancak inceleme genelinde "tercüme" bir şemsiye terim olarak tüm bu yazım pratiklerini kapsayacak şekilde kullanılacaktır. Bu literatür tarama çalışmasında, kitap kapakları, önsözler ve bu alanda çalışan akademisyenlerin ürettiği metinler temelinde yan metinler incelenmiş; Kur'an'ın Türkçe tercümelemleri hakkında aktarım pratiklerinden, metodolojik yaklaşımlara, eser analizlerinden tercüman profillerine değin çeşitli konularda üretilmiş olan çalışmaların tanıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Tercümesi, Meâl, Tefsir, Te'vil, Çeviri, Yeniden Çeviri.

On the Translations of the Qur'an in Turkish since 1923

Sema ÜSTÜN

Abstract

The Qur'an, the holy book of Islam, was revealed in Arabic between the years, 610-632. The first partial translations of the Qur'an began in the seventh century in parallel to the beginning of religious invitation during the time of Prophet Muhammad. Despite the lack of an absolute consensus, the common view holds that the first translation of the Qur'an was completed in the eighth century. Since then, the Qur'an has been translated for numerous times into hundreds of languages including Turkish. There are different views on the timing of the first completed translation of the Qur'an into Turkish as well. Some scholars argue that it was in the tenth century, while others, with reference to the first interlinear translation into Turkic languages, claim that it can be dated to the thirteenth century. Translations in the Ottoman Empire, on the other hand, seem to have greatly increased with the *Tanzimat* (Reform) period. This article deals with the translations of the Qur'an into Turkish after the Declaration of the Republic in 1923. Since then, more than five hundred translations have been produced in Turkish. This number includes retranslations, re-editions, facsimiles as well as new translations. Within the scope of this study, different terms used to classify these translations such as *tercüme* (translation), *tefsir* (exegesis), *te'vil* (explanation), *meâl* (synopsis of meaning) and simplification will be briefly visited, but *tercüme* (interpretation) will be used as an umbrella term to refer to all kinds of translation-related writing practices. The aim of this literature review is to present secondary works on Turkish Qur'an translations that have been carried out on several aspects of the issue including methodological approaches, translation criticisms, and the profiles of translators.

Keywords: Qur'an Translation, *Meâl*, Exegesis, *Te'vil*, Translation, Retranslation.

